

דף שבועי

בס"ד

פרשת תולדות, תשפ"א, מספר 1394

מדוע באתם אלי – על דרכו של יצחק ביישוב סכסוכים אריה ארזי

נהיה שומם. ניתן גם לשער, שהרעב שהיה בארץ מעת לעת הגיע גם לגרר (זו השערה שלי א.א.). הסיבה השנייה: הפלישתים שמו לב לכך, שהצלחת יצחק אינה הצלחה טבעית ואינה תלויה במקום, אלא היא בברכת ה'. לאור זאת הם רצו להתחבר להצלחה ולמצליח, לכרות עימו ברית, ולקוות שבזכות ברית זו תחול ההצלחה גם עליהם. הרב רימון ממשיך:

אבימלך וסיעתו רוצים להידבק בו, כיוון שהם מבינים שהידבקות בו היא למעשה הידבקות בשכינה הנמצאת עימו. ניתן לראות, אם כן, שבזכות ברכת ה' ובזכות התנהגותו הטרומית של יצחק, הפכה הקנאה של הפלישתים לרצון להידבק בברכת ה'.

הרמב"ן אומר כי יש לראות את הדברים על רקע ברית קדומה יותר שנכרתה בין אברהם לבין אבימלך ופיכול (בר' כא:כב). אבימלך ידע היטב שביחסו ליצחק – שאותו גירש – הוא הפר את הברית הזאת, ובראותו את הצלחתו הפלאית של יצחק הוא חשש:

(ש)בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו, גם הוא יפר את בריתו עמנו, ויגרש זרעו את זרעינו מן הארץ, ולכן עשו עמו ברית חדשה, והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה, שלא עשו עמו רק טוב.³

לפי פירוש זה הנימוק לבקשת הברית הוא נימוק בטחוני מעיקרו. אברבנאל, שהיה בקיא מאד בדרכי הדיפלומטיה המלכותית של ימיו, אומר, כי אבימלך רצה לכרות ברית עם יצחק עוד בשבתו בגרר, אך חשש מדעת קהל עוינת של נתיניו למהלך זה. לכן שלח את יצחק לפריפריה, והגיע אליו לבאר שבע כדי לכרות ברית הרחק מ"עיני התקשורת". לדעת האלשיך:

בפרק כ"ו בבראשית התורה מספרת לנו על מערכת היחסים שבין יצחק אבינו ואבימלך מלך גרר. לאחר תלאות, יצחק עולה לבאר שבע, זוכה שם להתגלות אלוקית ולברכה, בונה שם מזבח, קורא בשם ה', מקים שם את אוהלו וחופר עוד באר בבאר שבע. כל האמור כאן הוא רקע לסיפור הבא: בקשת אבימלך מלך גרר לכרות ברית עם יצחק. נבקש לעיין במפגש מעניין זה, במטרותיו, בתגובת יצחק ובלקחים הנלמדים ממנו, גם לאור תיאוריות בנות זמננו העוסקות בפתרון קונפליקטים ויישוב סכסוכים.

מדוע בא אבימלך למפגש עימו? הרי יצחק מילא את צו אבימלך, עזב את הטריטוריה שלו, הצליח אפילו לחפור את באר שבע, שעליה כלל לא הייתה מריבה, והתיישב בבאר שבע שהייתה מחוץ לשטח ממלכתו של אבימלך, או ממש בקצה ממלכתו.¹

יצחק עצמו שואל זאת בצורה מאד ישירה: "מדוע באתם אלי ואתם שונאתם אתי ותשלחוני מאתכם" (בר' כו:כז). על פניו אבימלך משיב על השאלה: "ויאמרו ראו ראינו כי ה'ה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה בנינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך" (שם:כח). ראוי לבחון את המסתתר מאחורי הטקסט הגלוי.

הרב יוסף צבי רימון² נותן שתי סיבות למפגש: האחת, כנראה שלאחר עזיבתו של יצחק את גרר פסקה ברכת ה' באזור, והוא

* אריה ארזי, סמנכ"ל בדימוס באוניברסיטת בר-אילן ומרצה בנושאי ניהול ומנהיגות ופיתוח מנהלים.

** נכתב לעילוי נשמת אבי מורי שאול הכהן אמי מורתי, רות ואחותי גתית זכר כולם לברכה.

1 מעמדה הטריטוריאלית של באר שבע אינו ברור. מסתבר שהייתה בגבול נחלת מלך גרר. ראו גרוסמן י', אברהם – סיפורו של מסע, תל אביב 2014, עמ' 296.

2 הרב רימון, "כיצד קנאה ושנאה הפכו לרצון וחיבור?"

ולרבקה, ולא היו מתביישות ממנו ולא מרבקה כאנשי גרר ומלכה. דהיינו, יש כאן הקבלה ניגודית בין התנהגותו "הטובה" של אבימלך לרשעותו של נשות עשו.

הרב פרופ' יונתן גרוסמן⁷ מסביר מה מלמדנו סיפור זה, תוך השוואתו לסיפור אבימלך עם אברהם ושרי. לדעתו: "בסיום מערכת יחסים זו עומדים אברהם ואבימלך במקביל ובשווה. כל אחד מהם גרם עוול מוסרי לחברו וכל אחד מהם סלח לרעהו על מעשיו". לעומת זאת, אבימלך מגרש את יצחק, ועבדיו גוזלים את בארותיו. אבימלך של יצחק לא עשה ליצחק שום טובה ולא גמל עימו שום חסד, ומשום כך יצחק אינו חייב לאבימלך דבר. כפי שציינו, יצחק לא נמצא בטריטוריה של אבימלך ולא היה נתון לשליטתו. לכן, בהסכמתו לשבועה הדדית, יצחק הוא זה שעושה חסד עם אבימלך. גרוסמן טוען כי כאן – בשונה מהסיפור עם אברהם – אין שוויון בין הדמויות. סיפור זה מראה לנו באופן חד משמעי מי מוסרי יותר? יצחק או אבימלך? זהו נושא חשוב מאוד, כיוון שא-להים בחר באברהם, בידעו שהוא יצוה את בניו אחריו לעשות צדקה ומשפט.⁸ "לכן, חשוב לכתוב להבהיר שבהתמודדות מוסרית זו גברו אברהם וזרעו על פני אבימלך ועבדיו".

במאמר מרחיב דעת⁹, הרב אמנון בזק עומד על כך שיצחק היה מוכן להתחייב לאבימלך: "וַיִּשְׁכְּמוּ בְּבֶקֶר וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיִּשְׁלְחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם" (בר' כו: לו), שכן שלום עושים גם עם אויבים ואנשים בלתי מוסריים. אך בשונה מאברהם, יצחק לא היה מוכן לכריתת ברית שהיא שותפות. בהמשך הסיפור, מייד לאחר הליכתו בשלום של אבימלך מיצחק, עבדי יצחק באים ומבשרים "מצאנו מיס". אז יצחק קורא את שם העיר באר שבע, על שם השבועה של יצחק,

אבימלך חשב שהשפע בא על ידי שרו, אלא שיצחק מוכשר יותר לקבלו, ואם ילך מאתם יקבלו הם השפע, ואחר כך ראו שאינו כן, ואמרו כי היה ה' עמך. דהיינו, השיקול כאן הוא כלכלי.

בדרך דומה מפרש גם רבי יצחק עראמה.⁴ הוא אומר כי מלכתחילה האשימו אבימלך ופמלייתו את יצחק כי: "עצמת במה שאתה נהנה ומשתעבד מאנשי הארץ, יותר ממנו עם היותנו אדון הארץ". בהמשך הם נכחו בטעותם ולכן השיבו לשאלת יצחק: "ראינו כי היה ה' עמך, ולא כאשר חשבנו מתחלה שמשלנו אתה מתעשר". דהיינו, המניע לבואם אל יצחק הוא מוסרי ואתי.

המלב"ם הולך בדרך דומה מאוד ומפרש:⁵

"לך מעמנו" - כי אבימלך חשב שיצחק מגרע מאתם את השפע שהיה ראוי אליהם, ועל זה אמר "כי עצמת ממנו", רוצה לומר על ידינו עצמת, שאתה לוקח השפע הראוי אלינו... "ראה ראינו" - תחלה חשבנו שהצלחתך היא מצד הארץ ואתה ממעט את השפע שלנו, אבל עתה ראינו שהצלחתך היא מצד כי היה ה' עמך, וזה אינו מגרע השפע שלנו. נהפוך הוא, שעל ידי השגחת ה' וברכתו עליך נתברך גם אנחנו.

נסיים חלק זה בצייטוט קצר מדברי העמק דבר:⁶ "וכל זה רמז שאם ישלחו את ישראל, יבינו שהרעו לעצמם יותר מלהם". וכמה נכונים ורלוונטיים הדברים גם לאירופה של ימינו, שגירשה את היהודים וקיבלה אסלאם קיצוני.

מה רוצה סיפור זה ללמדנו?

מייד לאחר סיפור זה, התורה מספרת על נישואי עשו לשתי נשים חיתיות – יהודית ובשמת – שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה. אברבנאל אומר כי:

סיפור נישואי עשו להגיד מרשעתו ורשעת נשיו, שעם היות שאבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו באו ליצחק לבקש אהבתו וכבדוהו בדבריהם ביראתם מזעמו, הנה נשי עשו לא עשו כן כי להיותם מבנות החתי היו "מורת רוח". ר"ל כל אחת מהן הייתה מורת רוח ליצחק

4 בפירושו עקידת יצחק לבר' כג:א.

5 בפירושו על אתר.

6 נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב מוולוז'ין) בפירושו לפסוקים כח-כט.

7 מאמרו על פרשת תולדות "אברהם הוליד את יצחק"

<http://etzion.gush.net/vbm/archive/4-parsha/06toldot.php>

8 ראו הערה 7.

9 הרב אמנון בזק "בין אברהם ויצחק":

<https://www.etzion.org.il/he/%D7%A4%D7%A8%D7%A9%D7%AA-%D7%AA%D7%95%D7%9C%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%99%D7%9F-%D7%90%D7%91%D7%A8%D7%94%D7%9D-%D7%9C%D7%99%D7%A6%D7%97%D7%A7>

החיים' אומר¹³ כי הם קינאו בו ולכן שנאוהו, ושנאה מחמת קנאה אינה עוברת. לכן שאל אותם יצחק מייד בתחילת המפגש: "מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם".

בשאלה זו קבע יצחק את סגנון הדיון, שכן זהו סגנון של שיתוף פעולה, הדורש כתנאי מוקדם את הנכונות של אבימלך לפתוח דברים ולרדת לשורשי הקונפליקט. מידתו של יצחק אבינו היא מידת הדין שמסמלת יושר מוחלט ודבקות באמת המוחלטת, ולכן הוא פונה ביושר, בתקיפות ובצורה ישירה אל אבימלך ופמלייתו.¹⁴ יצחק בחר בדרך זו למרות שיכול היה לוותר, כפי שעשה אביו אברהם. אולי הייתה לו אפשרות להתעלם מהם לחלוטין, בבחינת 'בל יהי חלקי עימכם ואין לי חפץ בדיון עימכם'. אבל הוא בחר בדרך של שיתוף פעולה, והוכיח יכולת שהביאה בפועל לפתרון הקונפליקט בדרך המספקת את צורכי שני הצדדים. אבימלך ופמלייתו קיבלו שבועה – שעיקרה התחייבות שלא לפגוע בהם – וראו בכך פתרון העונה על הצורך שלהם, ויצחק קיבל מהם הכרה בכך שלא עשה להם כל רע, אלא להפך. בעצם בואם אליו הם הודו בפועל בטעותם. כל צד בסכסוך השיג את מה שהיה חשוב בעיניו, ורוח הדברים מעידה על שביעות רצון מלאה של שני הצדדים: "ויעש להם משתה ויאכלו וישתו. וישכמו בפקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום" (בר' כו:ל-לא). נמצאנו למדים כיצד יצחק מתקן ומשפר את מעשיו של אביו אברהם. יהי רצון שאנו, בני בניו של יצחק, נלמד ממנו, ותהיה לנו היכולת ללכת בדרכו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיי

שהייתה התנתקות מן הברית הלא רצויה שכרת אברהם.¹⁰

הדיאלוג בין יצחק ובין אבימלך ופמלייתו לאור תיאוריה מודרנית לפתרון קונפליקטים

הסוציולוגים תומס וקילמן פיתחו מודל, המראה כי יש חמש גישות שונות לפתרון קונפליקטים,¹¹ וארבע מתוכן פשוטות ומובנות: 1. תחרות; 2. ויתור (ההפך מתחרות); 3. הימנעות; 4. פשרה. ארבעת גישות אלה – מעצם הגדרתן – אינן מספקות באופן מלא את צורכי שני הצדדים.

הגישה החמישית היא המורכבת ביותר. זו גישת שיתוף הפעולה, או גישת ה-win-win. גישה זו שואפת לדאוג לאינטרסים של שני הצדדים והיא מחייבת כנות ונכונות "לפתוח דברים", לרדת לעומק הקונפליקט ושורשיו, לזהות את האינטרסים של שני הצדדים, ומתוך כך למצוא פתרון מספק.

לאור מודל זה נעייין בשני המפגשים של אבימלך; האחד עם אברהם והשני עם יצחק. נעמוד על ההבדלים בניהם ועל הגישות השונות של אבותינו אברהם ויצחק ליישוב הסכסוך.

כאשר דרש אבימלך מאברהם שבועה (בר' כא:כג), נקט אברהם בסגנון של ויתור, ונענה לצרכיו ורצונו של אבימלך: "אָנֹכִי אֲשַׁבֵּעַ" (שם:כד). אבימלך ביקש מאברהם שבועה וקיבל ברית, שזה הישג גדול יותר עבורו, כפי שכתב הרב אמנון בזק:¹² "שבועה היא התחייבות בלבד, בעוד שכריתת ברית מבטאת שותפות וקשר מהותי בין שני הצדדים".

המפגש בין אבימלך ויצחק בגרר היה שונה. ראינו כבר מה היו מטרותיו של אבימלך, ונראה שעיקרן היה למנוע פגיעה של יצחק – המצליח והמבורך על ידי אלוקים – באבימלך ובעמו, בדור זה או בדורות הבאים. יצחק לא יזם את המפגש, וניתן לשער שהוא היה פגוע מיחסם הלא הוגן והלא מוסרי של אבימלך ועמו אליו, יחס שבא לידי ביטוי בגירושו, בשל קינאה וחדש שהוא מצליח על חשבונם. 'אור

10 כדאי לעיין בדברי רשב"ם, המבקר בחריפות רבה את הברית שכרת אברהם, וטוען כי עקדת יצחק היא עונש על כריתת הברית הזו.

11 Thomas, Conflict and Conflict * 11 Management. [1] In D. M. Dunnette ed. Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Chigaco 1976.

12 ראו הערה 9.

13 בפירושו על אתר.
 14 כך אומר גם ה"אוהב ישראל" בפרשתנו: "שלכאורה אינו מדרך המוסר לדבר עם המלך דברים כאלו. אך כל זה היה מפני שמדתו הייתה הפחד וגבורה החזקה".